

آداب عطسه و خمیازه

مؤلف:

اسماعیل الرمیح

مترجم:

گلناز رخشانی مقدم

این کتاب از سایت کتابخانه عقیده دانلود شده است.

www.aqeedeh.com

book@aqeedeh.com

آدرس ایمیل:

سایت‌های مفید

www.aqeedeh.com

www.islamtxt.com

www.ahlesonnat.com

www.isl.org.uk

www.islamtape.com

www.blestfamily.com

www.islamworldnews.com

www.islamage.com

www.islamwebpedia.com

www.islampp.com

www.videofarda.com

www.nourtv.net

www.sadaislam.com

www.islamhouse.com

www.bidary.net

www.tabesh.net

www.farsi.sunnionline.us

www.sunni-news.net

www.mohtadeen.com

www.ijtehadat.com

www.islam411.com

www.videofarsi.com

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

فهرست مطالب

مقدمه مترجم	۵
سنت و اهمیت اتباع از آن	۵
مقدمه مؤلف	۹
شخص مؤمن، خمیازه را ناپسند می‌داند	۱۱
مواردی که خمیازه‌کشنده باید مدنظر داشته باشد	۱۲
اموری که خمیازه‌کشنده باید از آنها پرهیز کند	۱۳
پیامبران خمیازه نمی‌کشند	۱۵
مؤمن عطسه را دوست دارد	۱۶
پایین آوردن صدا هنگام عطسه زدن	۱۷
پوشاندن دهان و صورت هنگام عطسه زدن	۱۷
کج کردن گردن هنگام عطسه زدن	۱۸
عطسه‌زننده با صدای بلند «الحمد لله» بگوید اگر چه در نماز فرض باشد	۱۸
پاسخ دادن عطسه شخص مسلمان	۲۳
جواب عطسه کافر	۲۴
فواید جواب عطسه	۲۵
لطیفه	۲۵
عطسه‌زننده در پاسخ جواب‌دهنده چه بگوید	۲۶
چه کسی مستحق جواب دادن نیست	۲۸

مقدمه مترجم

الحمد لله وكفى والسلام على عباده الذين اصطفى اما بعد. قال رسول الله ﷺ: لا يومن احدكم حتى اكون احب اليه من والده و ولده و الناس اجمعين.

اما بعد؛ علامه دوست محمد قریشی می‌فرماید: انسان از کلمه «انس» گرفته شده است و «انس» به معنی محبت و مودت است و انسانیت هر فرد منوط به محبت و انسانیتی است که با دیگران دارد ... و عامل محبت و دوستی می‌تواند چهار چیز باشد: ۱- حسن و زیبایی ۲- نبوغ هنر و کمال ۳- پیوند نسبی یا سببی ۴- مال و ثروت و نکته شایان توجه این است که اگر این چهار عامل یکجا در یک شخص باشند طبعاً خواهی نخواهی مردم با وی محبت خواهند کرد و در برابر قول و عمل او مطیع خواهند شد و رسول اکرم ﷺ آن انسان پاک طینت و وارسته‌ای است که منشأ محبت و مودت بوده و تمامی محاسن و خوبی‌ها از چشمه وجود مبارک وی تراوش یافته است و ایشان مجموعه‌ای از کلیه کمالات و نبوغ است که هر مسلم مخلصی را در برابر اقوال شیرین و عمل زیبای خود مطیع و قانع می‌گرداند.

سنت و اهمیت اتباع از آن

سنت در لغت به معنای صورت و سیرت است و در اصطلاح عبارت است از روش و سیرت رسول اکرم ﷺ در همه ابعاد زندگی برای اطاعت و عبادت خداوند و در اصطلاح دین و شریعت: به کلیه اعمال، افعال و اقوال رسول اکرم ﷺ سنت گفته می‌شود.

اتباع سنت: یعنی پیروی کردن از روش حسنه رسول اکرم ﷺ در تمامی ابعاد زندگی چنانچه قرآن کریم عموم مسلمانان را به ادراک آن دعوت نموده است و می‌فرماید:

﴿لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ﴾ [الأحزاب: ۲۱].

برای شما در زندگی و اخلاق رسول خدا ﷺ اسوه و روش نیکویی است و باید از آن پیروی کرد. خلاف پیامبر ﷺ و اعراض کردن از سنت‌های آن حضرت ﷺ انسان را از هدف آفرینش دور می‌کند:

خلاف پیامبر کسی ره‌گزید که هرگز به منزل نخواهد رسید
 حیات طیبه رسول اکرم ﷺ از بدو ولادت تا هنگام وفات سراپا تعلیم است و هر شخص مؤمن که می‌خواهد از زندگی اسلامی و قرآنی بهره‌مند شود باید اتباع سنت زیادی رسول اکرم ﷺ را بکند اگر علما و اولیا به مقام رفیع علم و ولایت نایل گشته‌اند به وسیله اتباع سنت رسول اکرم ﷺ برایشان شاهد و هویدا بوده و همیشه سعی می‌کردند که زندگی خود را با قرآن و سنت محبوب و معشوق خود عجین و آغشته کنند و همین طور هم شد.

آری سنت و اتباع از سنت رسول اکرم ﷺ دستاویزی است که مؤمن و اتباع را از بحر عمیق سفاهت و جهالت رهانیده و به علو درجات و اعلیٰ علیین می‌رساند و تا جایی که تقرب خداوندی را شامل حال خود می‌کند.

رسول اکرم ﷺ کلیه راه‌ها و روش‌های زندگی را به امت آموختند حتی در مورد کوچکترین و بی‌ارزش‌ترین چیزها ارشادات و راهنمایی‌های خود را دریغ نفرمودند و طریقه برخورد با آن را نشان‌دهی کردند. حتی عطسه و خمیازه، در حالی که هر دو امر غیر اختیاری هستند رسول اکرم ﷺ طریقه مواجهه شدن با آن را برای ما بیان کردند تا از ضررهای آن‌ها درامان باشیم و با عمل به سنت، مستحق اجر و پاداش شویم و حتی این را هم برای ما بیان کردند که مواد عطسه از الطاف خداوند است و باعث می‌شود که مواد زایده و مضر از مغز و دماغ آنان بیرون آیند و باعث می‌شود که نیروی فهم و ادراک انسان تقویت و تزکیه شود و در عبادت خشوع و خضوع به وجود آید و همچنین این را هم برای ما بیان کردند که خمیازه از اثرات سوء شیطان بر آدمی است که از کسالت و تنبلی نشأت می‌گیرد و مورد پسند شیطان است و اثرات نامطلوبی در کار روزانه و عبادت دارد. در آخر

از خداوند سبحان مسئلت دارم که سنت حسنه رسول اکرم ﷺ را در تار و پود زندگی امت مسلمه جاری بگرداند و توفیق احیاء سنت‌های از یاد رفته و فراموش شده رسول اکرم ﷺ را به همگان عطا کند و این اثر نفیس را که مجموعه‌ای از قرآن و سنت است به بارگاه خود قبول کند. و روح رسول الله ﷺ را شاد بگرداند.

گلناز رخشانی مقدم

ربیع‌الاول ۱۴۲۷ هجری

مقدمه مؤلف

الحمد لله نحمده ونستعينه ونستغفره ونتوب إليه، ونعوذ بالله من شرور أنفسنا وسيئات أعمالنا من يهده الله فلا مضل له، ومن يضلل فلا هادي له وأشهد أن لا إله إلا الله وحده لا شريك له وأشهد أن محمداً عبده ورسوله.

اما بعد: بهترین روش، روش محمد ﷺ است و بدترین امور، چیزهای جدید در دین است و هر چیز جدید و نو پیدا در دین بدعت است و هر بدعتی گمراهی و تباهی است و هر گمراهی، سرانجام در جهنم است.

بدون تردید اسلام در تمام مراحل زندگی اعم از بخش‌های بزرگ و کوچک آن برای فرد مسلمان راه و روشی گذاشته است و مسیری را برای وی نشان‌دهی و مشخص کرده است و هر مسلمان را به خلق و خوی پسندیده و نیکو فراخوانده و از خلق و خوی پسندیده‌ای که اسلام عزیز همگان را به رعایت کردن آن فراخوانده، این است که عطسه‌زننده و خمیازه‌کشنده را به رعایت آداب آن راهنمایی کرده است که مسلماً در رعایت آداب آن، مصلحت خود شخص و سایرین خواهد بود و از زیان‌های که گریبانگیر خود شخص و سایرین خواهد بود بازداشته است. از این رو، بنده به جمع‌آوری آداب مربوط به آن اقدام نمودم زیرا که اکثر مردم به این آداب آشنایی ندارند و چه بسا اوقات پیش می‌آید که شخص عطسه می‌زند و «الحمد لله» می‌گوید و در پاسخ «یرحمک الله» گفته می‌شود اما خود عطسه‌زننده نمی‌داند در جواب پاسخ‌دهنده چه بگوید و در پاسخ، فقط می‌گوید: متشکرم، و بعضی‌ها اصلاً نمی‌دانند که در حین عطسه زدن چه بگویند و یا چگونه پاسخ عطسه‌زننده را بدهند.

و در رابطه با خمیازه‌های عده‌ی کمی از مردم بر روش و سنت رسول اکرم ﷺ عمل می‌کنند و چه بسا افرادی هستند که خمیازه می‌کشند و دهانشان همچنان برای همیشه باز

می‌ماند و بعضی نیز همراه خمیازه صداهایی از خودشان درمی‌آورند که با این کار خودشان به خاطر ترک سنت، پاداش بزرگی را از دست می‌دهند و تنها انگیزه بنده از گردآوری این اثر همین است از خداوند متعال مسئلت دارم که این اثر را خالصاً در کسب رضامندی خویش بپذیرد.

و درود فراوان بر محمد ﷺ و آل و اصحاب پاکش باد.

شخص مؤمن، خمیازه را ناپسند می‌داند

امام شافعی رحمته می‌فرماید:

«لو كان حبك صادقاً لاطعته إن المحب لمن يحب مطيع»^۱

اگر تو در دوستی و محبت صادقانه می‌بودی او را طاعت می‌کردی زیرا که دوستدار و عاشق همیشه فرمانبر محسوب و معشوق خود است.

بله، شخص شیفته و دوستدار، هر آن کاری را که محبوب و معشوقش دوست دارد می‌پسندد بد و ناپسند باشد او نیز آن کار را بد و ناپسند می‌داند. خداوند متعال نیز خمیازه را ناپسند و مکروه می‌داند:

حضرت ابی‌هریره رضی الله عنه از رسول اکرم صلی الله علیه و آله روایت می‌کند که ایشان فرمودند:

«ان الله يحب العطاس ويكره التثاوب، فإذا عطس فحمدلله، فحق على كل مسلم سمعه ان يشتمه واما التثاوب فإنما هو من الشيطان فليرده ما استطاع فإذا قال: ها، ضحك منه الشيطان»^۲.

«خداوند عطسه را دوست دارد و خمیازه را ناپسند و مکروه می‌داند و هنگامی که شخص عطسه می‌زند باید حمد و ستایش خداوند را بگوید (یعنی الحمد لله) بگوید و شخص مسلمانی که عطسه را می‌شنود این حق بر ذمه اوست که جواب عطسه او را بدهد اما خمیازه از جانب شیطان است و تا جایی که برای شخص ممکن است و توان دارد باید از وقوع آن جلوگیری کند و هنگامی که شخص در حین خمیازه کردن صدای «ها» را از خود درمی‌آورد شیطان از این عمل او خشنود شده و می‌خندد.

۱- دیوان شافعی رحمته، ص ۵۸.

۲- امام بخاری رحمته در صحیح خود در کتاب الادب، باب من يستحب من العطاس و ما يكره من التثاوب، ۱۲۴/۷-۱۲۵ این حدیث را تخریج کرده است.

از این رو، مؤمن خمیازه را ناپسند می‌داند چون که پروردگارش آن را ناپسند دانسته است. خداوند متعال می‌فرماید:

﴿وَالَّذِينَ ءَامَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ﴾ [البقرة: ۱۶۵].

«کسانی که به خدا ایمان آورده‌اند قوی‌تر هستند در رابطه با عشق و محبت با خداوند (از دوستی و محبت مشرکان با معبودانشان)».

یکی دیگر از آن عواملی که خمیازه را ناپسند قرار داده و می‌دهد این است که خمیازه از طرف شیطان است و از شیطان جز کار زشت و ناپسند چیز دیگری سر نمی‌زند و همچنین خمیازه از خوردن زیاد سرچشمه می‌گیرد و واقع شدن در خمیازه منجر به کسالت و تنبلی در عبادت می‌شود و خمیازه کشیدن همیشه و در هر حال مکروه و ناپسند است ولی کراهیت آن در نماز شدیدتر و بیشتر است؛ زیرا هدف مهم و اساسی شیطان، پرت کردن حواس نمازگزار است.^۱

حضرت ابوهریره رضی الله عنه از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله روایت می‌کند که آن حضرت صلی الله علیه و آله فرمودند:

«التَّائِبُ فِي الصَّلَاةِ مِنَ الشَّيْطَانِ فَإِذَا تَتَاءَبَ أَحَدُكُمْ فَلْيَكْظَمْ مَا اسْتَطَاعَ».^۲

خمیازه کشیدن در نماز از طرف شیطان است هر گاه یکی از شما خمیازه‌اش گرفت تا آنجایی که توان دارد آن را فروبرد و از انجام و وقوع آن جلوگیری کند.

مواردی که خمیازه‌کشنده باید مدنظر داشته باشد

هنگامی که شخصی می‌خواهد خمیازه بکشد، لازم است تا آنجا که در توانش است آن را فروبرد و از وقوع آن جلوگیری کند و دهانش را کنترل نموده و آن را بسته نگه دارد تا خمیازه کشیده نشود.

از حضرت ابوهریره رضی الله عنه روایت شده است که رسول اکرم صلی الله علیه و آله فرمود:

۱- فتح الباری، ۱۰/۶۶۲-۶۲۷.

۲- سنن ترمذی، ابواب الصلاة، باب ماجاء فی کراهية التناوب فی الصلاة، ۲/۱۶۴-۱۶۵ همراه با شرح ابن عربی.

«التَّائِبُ مِنَ الشَّيْطَانِ فَإِذَا تَثَاءَبَ أَحَدُكُمْ فَلْيَكْظِمْ مَا اسْتَطَاعَ».^۱

«خمیازه از طرف شیطان است، زمانی که یکی از شما خمیازه کشید اگر توانایی داشت از وقوع و انجام آن جلوگیری کند». و اگر توانایی جلوگیری و کنترل آن را نداشت پس دهانش را ببندد و دستش را بر دهانش نگه داشته و دهانش را با دستش بپوشاند زیرا که از حضرت ابی سعید رضی الله عنه روایت شده که رسول اکرم صلی الله علیه و آله فرمودند:

«إِذَا تَقَاوَبَ أَحَدُكُمْ فِي الصَّلَاةِ فَلْيَكْظِمْ مَا اسْتَطَاعَ فَإِنَّ الشَّيْطَانَ يَدْخُلُ».^۲

«هنگامی که یکی از شما خمیازه کشید دهانش را با دستش بگیرد چون که شیطان داخل دهانش می شود».

و بهتر است که دهانش را با دست چپش بگیرد چون از دست چپ در موارد غیر بهداشتی و مکروه کار گرفته می شود (مانند استنجاء و غیره ...).

اموری که خمیازه کشنده باید از آنها پرهیز کند

اگر شخص خمیازه کننده در رابطه با خمیازه به دستورهای و توصیه های رسول اکرم صلی الله علیه و آله توجه نکنند دچار مشکل شده و مسلماً با موارد زشت و ناپسند و در نهایت با گناه مواجه خواهد شد که این موارد عبارتند از:

- از اجر و پاداش کارهای نیکی که با انجام و رعایت کردن این سنت به دست می آید، محروم می گردد.
- چهره خمیازه کننده به خاطر باز شدن دهان و نگرفتنش با دست، زشت و بدریخت می شود.

۱- امام مسلم رحمته الله در صحیح خود در کتاب زهد، باب تشمیت العاطی و کراهة التناوب، ۲۲۵/۸-۲۲۶ تخریج کرده است.

۲- نگاه به فضل الله الصمد، شرح الأدب المفرد، ۳۷۶/۲.

● گاهی مواقع در حین خمیازه، رگ‌های عصب و شاهرگ‌ها منحل شده و فک می‌افتد یا اینکه ضعیف و شل می‌شود.

و در نهایت، خمیازه باعث رضامندی و خشنودی شیطان شده و سبب دخول آن از مجرای دهان شده و به خاطر اطاعت از او و نافرمانی خداوند متعال شیطان به هدف خود می‌رسد.^۱

رسول اکرم ﷺ می‌فرماید:

«إِذَا تَثَاءَبَ أَحَدُكُمْ فَلْيُرِدْهُ مَا اسْتَطَاعَ فَإِنَّ أَحَدَكُمْ إِذَا تَثَاءَبَ ضَحِكَ مِنْهُ الشَّيْطَانُ».^۲

هنگامی که یکی از شما خمیازه کشید اگر توانایی داشت آن را دفع کند زیرا هنگامی که یکی از شما خمیازه می‌کشد شیطان می‌خندد و در جایی می‌فرماید:

«إِذَا تَثَاءَبَ أَحَدُكُمْ فِي الصَّلَاةِ فَلْيُكْظَمْ مَا اسْتَطَاعَ فَإِنَّ الشَّيْطَانَ يَدْخُلُ».

«زمانی که یکی از شما خمیازه کشید دستش را جلوی دهانش بگیرد زیرا که شیطان داخل دهان او می‌شود».

صدایی را که شخص در حین خمیازه کشیدن از خود درمی‌آورد یک اخلاق و عادت زشت و بدی است، چون که از انجام این عمل و صدا شیطان خوشحال شده و می‌خندد. رسول اکرم ﷺ می‌فرماید:

«وَأَمَّا التَّثَاءَبُ فَإِنَّمَا هُوَ مِنَ الشَّيْطَانِ فَلْيُرِدْهُ مَا اسْتَطَاعَ فَإِذَا قَالَ: هَا، ضَحِكَ مِنْ الشَّيْطَانِ».^۳

۱- نگاه به شرح ابن العربی بر سنن ترمذی، ۱۹۸/۱۰.

۲- تخریج آن قبلاً بیان شد.

۳- در رابطه با خمیازه شدید حدیثی روایت شده که «التثاءب الشديد والعطسة الشديدة من الشيطان»، ضعیف است و علامه آل‌بانی آن را ضعیف قرار داده است و همچنین ابن السنی در ص ۹۷، شماره

«خمیازه از طرف شیطان است اگر توانایی و استطاعت داشت جلوی آن را بگیرد و هنگامی که شخص با خمیازه صدای «ها» را از خودش درمی‌آورد شیطان خوشحال و خشنود می‌شود».

«هنگام خمیازه کشیده تعوذ گفتن: «أعوذ بالله من الشيطان الرجيم» مشروعیت ندارد».

خیلی از مردم، هنگام خمیازه کشیدن «أعوذ بالله من الشيطان الرجيم» می‌گویند و آن را یک عمل مستحب می‌پندارند و اگر این عمل مشروع می‌بود حتماً موارد زیادی در رابطه با آن از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و اصحابش نقل می‌شد حتی در رابطه با این موضوع حدیث ضعیفی هم موجود ندارد و هیچ جای تردید نیست که هر آن عملی که بر آن دلیل شرعی وجود نداشته باشد آن عمل بدعت محسوب می‌شود و هر بدعتی مردود به صاحبش باز گردانده خواهد شد. چنانچه از حضرت عایشه رضی الله عنها روایت شده که آن حضرت رضی الله عنها فرمودند: «من عمل عملاً ليس عليه امرنا فهو رد»^۱ «هر کس که عملی را انجام دهد که آن عمل از دین ما نیست و مورد تأیید دین ما نیست آن مردود است».

پیامبران خمیازه نمی‌کشند

حافظ ابن حجر رحمته الله در فتح الباری می‌نویسد: از خصایص و ویژگی‌های نبوی موردی است که ابن شیبیه و بخاری در کتاب تاریخ خود از روایت مرسل^۲ «یزید بن أصم» نقل کرده‌اند که: «ما ثأب النبي صلی الله علیه و آله قط» یعنی پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله هیچ وقت خمیازه نکشید و امام خطابی رحمته الله نیز از طریق «مسلمه بن عبدالملک بن مروان» تخریج کرده‌اند که گفته: «ما

۲۶۴ در محقق عمل اليوم والليلة ضعيف قرار داده است. و همین قول رسول اکرم صلی الله علیه و آله «فليكظم ما استطاع» کفایت می‌کند و کافی است.

۱- امام مسلم رحمته الله در صحیح خود این حدیث را در کتاب الاقضية، باب نقض الأحكام الباطلة و رد محدثات الامور، ۱۳۲/۵ تخریج کرده است.

۲- مرسل از انواع حدیث ضعیف است.

تثائب نبی قط) و مسلمه بسیاری از صحابه کرام را دریافته و ملاقات کرده است و راوی ثقه و راستگویی است و حدیث «أَنَّ التَّثَابِثَ مِنَ الشَّيْطَانِ»^۱ تأییدی است بر اینکه پیامبران صلوات الله علیهم، هیچ‌گاه خمیازه نکشیده‌اند.

مؤمن عطسه را دوست دارد

از حضرت ابوهریره رضی الله عنه روایت شده است که رسول اکرم صلی الله علیه و آله فرمودند: «إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْعَطَاسَ»^۲ یعنی خداوند متعال «عطسه را دوست دارد» و خداوند می‌فرماید:

﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ﴾ [البقرة: ۱۶۵].

«کسانی که به خدا ایمان آورده‌اند قوی‌تر هستند در رابطه با عشق و محبت با خداوند (از دوستی و محبت مشرکان با معبودانشان)».

مؤمن خداوند را دوست دارد و آنچه را که خداوند دوست دارد او نیز دوست می‌دارد و خداوند عطسه را دوست دارد پس مؤمن نیز عطسه را دوست دارد.^۳

پس عطسه عمل محبوب و پسندیده‌ای به شمار می‌رود چون که از وقوع آن بدن سبک می‌شود و عطسه از سبکی بدن به وجود می‌آید و سبب باز شدن شش‌ها و ریه‌ها و سایر منافذ تنفسی شده و بیانگر عدم پرخوری است و در نهایت موجب نشاط، شادابی و حرکت در عبادت می‌شود.

۱- نگاه به فتح‌الباری، ۶۲۸/۱۰ و نگاه به فضل الله الصمد، شرح ادب المفرد، ۳۹۴/۲.

۲- صحیح بخاری کتاب الأدب، باب ما يستحب من العطاس وما يكره من التثائب، ۱۲۴/۷-۱۲۵.

۳- حدیثی روایت شده که «العطاس والنعاس والتثائب في الصلاة والحیض والقي والرعاف من الشيطان» و این حدیث ضعیف است و سند این حدیث را حافظ ابن حجر در فتح‌الباری، ۲۰۸/۱۰ و همچنین علامه آلبانی در ضعیف الجامع، ص ۵۵۲، شماره ۳۸۶۵ ضعیف قرار داده‌اند.

پایین آوردن صدا هنگام عطسه زدن

شایسته است که شخص عطسه‌زننده هنگام عطسه‌زدن صدایش را پایین آورد و از بلند کردن و یا از بلند صدا جلوگیری کند.^۱

از حضرت ابوهریره رضی الله عنه روایت شده که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله هنگامی که عطسه می‌زدند چهره مبارک را با پارچه‌ای می‌پوشانیدند و صدایش را پایین می‌آورد.^۲ زیرا که عطسه‌زننده هنگامی که صدای خود را کشیده و بلند می‌کند مسلماً این عمل باعث بروز مشکلات و اختلالاتی در سر و مجاری تنفسی او می‌شود.^۳

پوشاندن دهان و صورت هنگام عطسه زدن

برای عطسه‌زننده مناسب است که در هنگام عطسه زدن دهان و چهره‌اش را با دست و یا پارچه و یا چیز دیگری بپوشاند تا که آب دهان و بینی بر روی لباس و یا بر روی کسی که کنار یا بغل او نشسته است نریزد زیرا هنگام عطسه زدن، کنترل خود را از دست می‌دهد و از اختیارش خارج می‌شود و اطرافیان از چیزهایی که از دهان و بینی او خارج می‌شوند درامان نخواهند بود.^۴

۱- نگاه به فتح الباری، ۶۲۲/۱۰.

۲- جلوتر بیان شد که حدیث «العطسة الشديدة من الشيطان» ضعیف است و حدیث ابی‌هریره که جلوتر می‌آید ما را از این حدیث بی‌نیاز می‌کند.

۳- امام احمد فی العطاس، ۳۰۷/۴، شماره ۵۰۲۹ و امام ترمذی در سنن خود در کتاب ابواب الأدب، باب ماجاء فی خفض الصوت وتخمیر الوجه عند العطاس، ۲۰۵/۱۰ ... و غیره این حدیث را تخریج کرده‌اند.

۴- نگاه به شرح ابن‌العربی که بر سنن ترمذی نوشته است، ۲۰۵/۱۰.

از حضرت ابوهریره رضی الله عنه روایت شده است که «إن النبي ﷺ كان إذا عطس غطى وجهه بيده أو بثوبه بها صوته»^۱ زمانی که پیامبر اکرم ﷺ عطسه می‌زند چهره مبارک، را با دو دست یا با پارچه می‌پوشانید و به کمک آن (پارچه یا دست) صدایش را پایین می‌آورد.

کج کردن گردن هنگام عطسه زدن

شخصی که عطسه می‌زند بر او لازم است که هنگام عطسه زدن گردنش را به راست و چپ کج و یا خم نکند تا اینکه به او ضرری نرسد. و اگر گردنش را به خاطر مأمون بودن همنشین و کناریش به یک طرف کند از خمیدگی و کجی آن درامان نمی‌ماند و برای بعضی از مردم این اتفاق پیش می‌آید که هنگام عطسه زدن سر و گردن خود را به سمت دیگری گردانیده تا کنارش از عطسه (و آب دهان و بینی) او درامان باشد اما سرش برای همیشه کجی باقی مانده است.^۲

عطسه‌زننده با صدای بلند «الحمد لله» بگوید اگر چه در نماز فرض باشد

علما اتفاق نظر دارند بر اینکه برای عطسه‌زننده مستحب است که بعد از عطسه «الحمد لله» بگوید^۳ و برای شنوندگان، گفتن «الحمد لله هنگام شنیدن عطسه شخص دیگر

۱- نگاه به شرح ابن العربی که بر سنن ترمذی نوشته است، ۲۰۶/۱۰.

۲- امام احمد در «المسند»، ۴۳۹/۲ و امام ابوداود در سنن خود کتاب الأدب باب فی العطاس، ۳۰۷/۴، شماره ۵۰۲۹ و ترمذی در سنن خویش ابواب الأدب باب ما جاء فی خفض الصوت و تخمیر الوجه عند العطاس، ۲۰۵/۱ ... تخریج کرده‌اند و همچنین امام بغوی در شرح السنة، کتاب الاستئذان، باب ترک تشمیت من لم یحمد الله عز وجل، ۳۱۴/۱۲، شماره ۳۳۴۶ و حاکم «المستدرک»، کتاب الأدب، ۲۶۴/۴ و امام ترمذی این حدیث را حسن و صحیح دانسته و امام ابوداود بر آن سکوت کرده (و هر آن حدیثی را که امام ابوداود بر آن سکوت کند قابل استدلال است در تردایشان (مترجم) و علامه آلبانی آن را حسن و صحیح دانسته است و نزد حاکم و ذهبی استاد این حدیث صحیح هستند.

۳- نگاه به شرح ابن العربی که بر سنن ترمذی نوشته شده است، ۲۰۶/۱۰ و نگاه به فتح الباری، ۶۱۸/۱۰.

مشروع نیست و احادیث وارد شده در این زمینه ضعیف هستند.^۱

هنگامی که شخصی عطسه می‌زند مناسب است که «الحمد لله» بگوید و هنگام گفتن حمد صدایش را بلند کند فرق نمی‌کند چه داخل نماز باشد^۲ و یا خارج از نماز از پیامبر اکرم ﷺ روش‌های مختلفی در رابطه با «حمد» نقل شده و مطابق سنت «حمد» انواع زیادی دارد و مناسب است که همه انواع آن گفته شود گاهی که یک روش و گاهی به روش دیگر، تا با این کار از سنت پیامبر اکرم ﷺ پیروی کرده باشد و از انواع آن که عبارتند از:

۱- عطسه‌زننده «الحمد لله» بگوید و از حضرت ابوهریره رضی الله عنه روایت شده است که پیامبر اکرم ﷺ فرمودند: «إن الله يحب العطاس ويكره التثائب فإذا عطس فحمد الله فحق على كل مسلم سماعه إن يشمته».^۳

خداوند عطسه را دوست می‌دارد و خمیازه را ناپسند می‌داند. هر گاه کسی عطسه زد و حمد خدا را گفت «الحمد لله» و بر مسلمانی که آن را شنید لازم است که جواب عطسه‌اش را بدهد.

۲- یا اینکه عطسه‌زننده «الحمد لله رب العالمین» بگوید:

حضرت ابن مسعود رضی الله عنه از رسول اکرم ﷺ روایت کرده است که ایشان فرمودند:

۱- نگاه به اذکار للنوی، ص ۴۲۷.

۲- البته در مذهب احناف جواب دادن عطسه در حین خواندن نماز، باعث فاسد شدن نمازها است و دلیلشان حدیث صحیح مسلم شریف، ج ۱، ص ۲۰۳ باب تحریم الکلام فی الصلاة که راوی حدیث حضرت معاویه بن الحکم السمی است و در همین کتاب در بحث «چه کسی مستحق جواب دادن نیست» آمده است. جهت تفصیل بیشتر مراجعه شود به فتح باب العنایة از مرحوم ملاعلی قاری (مترجم).

۳- نگاه به الفوائد المجموعة فی الأحادیث الموضوعة از علامه شوکانی، ۲۲۴ تا ۲۲۲ و نگاه به کشف الخفا از علامه عجلونی، ۲/۲۵۲، شماره ۵۴۹۶.

«إِذَا عَطَسَ أَحَدُكُمْ فَلْيَقُلْ: الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَيَقَالَ لَهُ: يَرْحَمُكَ اللَّهُ وَلِيَقُلْ يَغْفِرُ اللَّهُ لَكُمْ».^۱

هنگامی که یکی از شما عطسه زد «الحمد لله رب العالمين» بگويد و ديگران يعنى شنوندگان در جواب او «يرحمك الله» بگويند و عطسه‌زننده در پاسخ او «يغفر الله لكم» بگويد. اما راجع به اينكه خيلى از مردم عادت دارند بعد از «الحمد لله رب العالمين»، سوره فاتحه را كامل مى‌خوانند اين كار آنها بى‌اساس بوده و در شريعت براى آن اصل و دليلى وجود ندارد و بسيارى از مردم از حد تجاوز کرده‌اند و قبل يا بعد از «الحمد لله»، «أشهد أن لا إله إلا الله» مى‌گويند در حالى كه اين كار آنان بدعت و حرام است.^۲

همچنين گفتن «الحمد لله».. الحمد لله كعز جلا له» مشروعيت ندارد و احاديث وارد شده در اين زمينه ضعيف هستند.^۳

۳- يا اينكه عطسه‌زننده «الحمد لله على كل حال» بگويد:

از حضرت على عليه السلام روايت شده است كه پيامبر اكرم صلى الله عليه وآله وسلم فرمودند:

«إِذَا عَطَسَ أَحَدُكُمْ فَلْيَقُلْ: «الْحَمْدُ لِلَّهِ عَلَى كُلِّ حَالٍ وَلِيَقُلْ لَهُ مِنْ عِنْدِهِ: يَرْحَمُكَ اللَّهُ وَيُرِدْ عَلَيْهِمْ يَهْدِيكُمْ اللَّهُ وَيُصَلِّحْ بِالْكُم».^۱

۱- امام بخارى در صحيح خود كتاب الأدب باب ما يستحب من العطاس و ما يكره من التثائب، ۱۲۴/۷-
 ۱۲۴/۷-۱۲۵ تخريج کرده است. و امام نسائی در عمل اليوم و الليلة، ص ۲۴۰، شماره ۲۲۴ و علامه
 ابن السنی در عمل اليوم و الليلة، باب كيف يرد على من شتمه، ص ۹۵، شماره ۲۵۹ تخريج کرده‌اند
 و علامه آلبانى در صحيح الجامع، ۱۷۹/۱، شماره ۶۸۶ و همچنين ابن السنی ابومحمد السلفى اين را
 صحيح دانسته‌اند در ص ۹۵، شماره ۲۶۰.

۲- نگاه به فتح البارى، ۶۱۶/۱۰.

۳- اين حديث را امام حافظ ابن حجر در فتح البارى، ۶۱۶/۱۰ ضعيف قرار داده‌اند و همچنين ابومحمد
 السلفى محقق عمل اليوم و الليلة وابن السنی ص ۹۵، شماره ۲۶۰ اين حديث را ضعيف قرار داده‌اند.

هنگامی که یکی از شما عطسه زد باید «الحمد لله على كل حال» بگویند و اطرافیانش در جواب، «یرحمک الله» بگویند و خود عطسه‌زننده در پاسخ اطرافیانش «یهدیکم الله ویصلح بالکم» بگویند. (یعنی خداوند شما را هدایت کند و حال شما را بهبود سازد).

۴- یا اینکه عطسه‌زننده «الحمد لله حمداً كثيراً طیباً مبارکاً فیه مبارکةً علیه، كما یحب ربنا ویرضی» بگویند.

از حضرت رفاعه بن رافع روایت شده است که می‌گوید: من پشت سر رسول خدا ﷺ نماز خواندم و عطسه زدم و قتیبه که کنار من ایستاده بود چیزی نگفت و من «الحمد لله حمداً كثيراً مبارکاً فیه مبارکاً علیه كما یحب ربنا ویرضی» گفتم و هنگامی که رسول خدا ﷺ نماز را به پایان رسانید فرمود: گوینده چه کسی بود. عرض کردم: من یا رسول الله ﷺ. رسول خدا ﷺ فرمودند:

«لقد رأیت بضعة وثلاثین ملکا یبتدرنه أیهم یکتبها أول».^۲

۱- این حدیث را امام احمد در «المسند»، ۱/۱۲۰-۱۲۲ و دارمی در سنن خویش از ابی‌ایوب رضی الله عنه در کتاب الاستئذان باب إذا عطس الرجل ما یقول، ۲/۲۸۳ و امام ترمذی در سنن خویش ابواب الأدب باب کیف تشمت العاطس، ۱۰/۲۰۰-۲۰۱ و حاکم نیز در کتاب الأدب، ۴/۶۴ تخریج کرده‌اند. و این حدیث را علامه آل‌بانی در صحیح سنن ترمذی صحیح دانسته‌اند، ۲/۳۵۴، شماره ۲۲۰۲ و النبا در شرح که بر مسند أحمد، ۱۷/۳۲۱ نوشته‌اند حسن داشته‌اند.

۲- این حدیث را امام ابوداود در سنن خویش در کتاب الصلاة، باب ما یسفتح به الصلاة من الدعاء، ۱/۲۰۵، شماره ۷۷۳ و ترمذی در ابواب الصلاة، باب ما جاء فی الرجل یعطس فی الصلاة، ۲/۱۹۳-۱۹۴ و بیهقی در کتاب الصلاة، باب القول عند رفع الرأس من الركوع و إذا استوی قائماً، ۲/۹۵ و ذکر أن الصلاة فی هی المغرب، و حاکم در «المستدرک» کتاب معرفة الصحابة و همچنین حافظ ابن حجر در الفتح آن را تخریج کرده و طبرانی تخریج کرده همین حدیث را و گفته سند آن اشکالی ندارد، ۱۰/۶۱۹ و همه آن را تخریج کرده‌اند و در صحیح سنن ابی‌داود علامه آل‌بانی آن را صحیح قرار داده‌اند، ۱/۱۴۷، شماره ۷۰۰.

«من سی و اندی فرشته را دیدم که به سوی آن می‌شتافتند و هر کدام تلاش می‌کرد که آن را پیش او همه بنویسد».

عطسه‌زننده از ذکر، تسبیحی که در حدیث نیامده است باید جدا پرهیز و اجتناب کند چون که بهترین روش، روش محمد ﷺ است.

حضرت مجاهد رضی الله عنه می‌فرماید: یکی از پسران حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما، ابوبکر و یا عمر، عطسه زد و گفت: آب، حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما گفت: آب چیست؟ گفت: آب اسم شیطانی است از شیاطین است که بین عطسه و حمد قرار دارد! حضرت سالم بن عبید رضی الله عنه می‌گوید: من همراه یک گروهی در سفر بودم، یکی عطسه زد و گفت: «السلام علیکم» حضرت سالم بن عبید در جوابش گفت: «علیک وعلی أمک» سلام بر تو و بر مادرت، مرد ناراحت شد (که من به او سلام دادم و او اسم مادرم را گرفت) حضرت سالم گفت: من چیزی نگفتم مگر آنچه را که از رسول خدا ﷺ شنیده بودم روزی مردی نزد رسول خدا ﷺ عطسه زد و گفت: «سلام علیکم» و رسول خدا ﷺ فرمود: «علیک وعلی أمک» رسول خدا ﷺ فرمود: هر گاه یکی از شما عطسه زد «الحمد لله رب العالمین» بگوید و شنونده حمد «یرحمک الله» بگوید و عطسه‌زننده در پاسخ شنونده «یغفر الله لنا ولكم» بگوید.^۲

۱- امام بخاری در کتاب الأدب المفرد، باب لایقل آب، ۳۹۰/۲ این حدیث را تخریح کرده است و اسناد این حدیث را حافظ ابن حجر در فتح الباری صحیح دانسته‌اند.

۲- این حدیث را امام ابوداود در کتاب الأدب، باب ما جاء فی تشمیت العطاس، ۳۰۷/۴، شماره ۵۰۳۷ تخریح کرده است و امام نسائی در عمل الیوم واللیلة ما یقول العطاس إذا شمت، ص ۲۴۱، شماره ۲۲۵ و ترمذی در سنن خود در أبواب الأدب باب ما جاء کیف تشمیت العاطس، ۱۹۹/۱۰-۲۰۰ و حاکم در مستدرک، کتاب الأدب، ۲۶۷/۴ تخریح کرده‌اند و این حدیثی است که امام ابوداود بر آن سکوت کرده است، ۳۰۷/۴ و علامه آلبنی در مشکات، ۱۳۴۱/۳ سند آن را صحیح دانسته است.

پاسخ دادن عطسه شخص مسلمان

هر کسی که صدای عطسه زدن و الحمد لله گفتن شخصی را شنید دادن جواب عطسه او را با «یرحمک الله» واجب عطسه بدهد و حمد را به یاد او نیاورد. از حضرت ابوهریره رضی الله عنه مروی است که رسول اکرم صلی الله علیه و آله فرمودند:

«ان الله یحب العطاس ویکره التثاءب فإذا عطس فحمد الله فحق علی کل مسلم سمعه إن یشتمه»^۱.

«عطسه محبوب و مورد پسند خداوند متعال است و خمیازه مکروه مذموم است زمانی که یکی از شما عطسه زد باید «الحمد لله» بگوید و هر کسی صدای عطسه زدن و الحمد لله گفتن او را شنید بر او واجب است که پاسخ عطسه و الحمد لله گفتن او را بدهد.»

از حضرت انس رضی الله عنه روایت شده است که دو شخص نزد رسول اکرم صلی الله علیه و آله عطسه زدند پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله جواب عطسه یکی را داد و جواب دیگری را نداد. آن شخص که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله جواب عطسه‌اش را نداده بود (به عنوان گلایه) گفت: فلانی عطسه زد و شما جواب عطسه‌اش را دادید و من عطسه زدم و شما جواب عطسه مرا ندادید. رسول اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: او «الحمد لله» گفت و من جواب عطسه‌اش را دادم ولی تو «الحمد لله» نگفتی.^۲

۱- تخریح این حدیث جلوتر بیان شد و این حدیث دال بر این است که پاسخ عطسه‌زننده بر هر کسی که الحمد لله گفتن او را شنیده واجب است و آن کسانی که می‌گویند پاسخ دادن عطسه فرض کفایه یا سنت است هیچ دلیلی نزد آنها وجود ندارد و در جواب آنها فرمود رسول اکرم صلی الله علیه و آله پیش می‌شود که می‌فرمایند: «فحق علی کل مسلم سمعة أن یشتمه».

۲- این حدیث را امام بخاری رحمته الله در صحیح خود در کتاب الأدب، باب لایشمت العاطس إذا لم یحمد الله، ۱۲۵/۷ و امام مسلم در صحیح خود در کتاب الزهد، باب تشمیت العاطس و کراهة التثاءب، ۲۲۵/۸ تخریح کرده‌اند.

و برای کودکان و بچه‌های کوچک کلمات مخصوصی برای عطسه وجود ندارد و حکم عطسه بچه‌های خردسال و کوچکترها دقیقاً همانند بزرگترهاست و مناسب نیست که در پاسخ عطسه بچه‌ها و کوچکترها کلمات و جملاتی از قبیل «أصلحك الذي أعطسك» «خدایی که تو را به عطسه درآورد تو را صالح کند» یا «عشت» یعنی همیشه زنده باشی گفته شود اگر گفتن چنین کلمات و الفاظی درست می‌بود مسلماً از پیامبر اکرم ﷺ و صحابه کرام رضوان الله ثابت می‌شد.

جواب عطسه کافر

هنگامی که کافری عطسه زد و «الحمد لله» گفت باید در جوابش «یهدیکم الله ویصلح بالکم» گفته شود. از حضرت ابوموسی اشعری رضی الله عنه روایت شده است که یهود نزد رسول اکرم ﷺ در جواب عطسه می‌زدند و امید داشتند که رسول اکرم ﷺ در جواب عطسه آن‌ها «یرحکم الله» بگوید ولی رسول خدا صلی الله علیه و آله «یهدیکم الله ویصلح بالکم»^۱ می‌گفت و جایز نیست که در حق آن‌ها دعای خیر شود. طبق فرموده خداوند متعال که می‌فرمایند:

﴿مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا أُولِي قُرْبَىٰ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُمْ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ﴾ [التوبة: ۱۱۳].

۱- امام احمد در مسند، ۴/۴۰۰ و امام بخاری در ادب الفمرد باب إذا عطس اليهودی، ۲/۳۹۲، شماره ۹۴۰ و امام ابوداود در سنن خویش در کتاب الأدب باب کیف یشمت الذی، ۴/۳۰۸-۳۰۹، شماره ۵۰۳۸ و امام نسائی در عمل الیوم اللیلة فیما یقول لأهل الکتاب إذا تعاطروا، ۲۴۳-۲۴۴ و امام ترمذی در سنن خویش أبواب الأدب باب ما جاء کیف تشمیت العاطس، ۱۰/۱۹۸-۱۹۹ و ابن السنی در عمل الیوم واللیلة باب کیف تشمیت أهل الکتاب، ص ۹۶، شماره ۲۶۲ و حاکم در المستدرک در کتاب الأدب، ۴/۲۶۸ تخریج کرده‌اند و امام ابوداود در سنن خود در رابطه با این حدیث سکوت اختیار کرده است و امام ترمذی حسن صحیح قرار داده‌اند و علامه آلبانی در صحیح سنن ترمذی، ۲/۳۵۴، شماره ۲۲۰۱ صحیح قرار داده‌اند.

«برای پیامبر ﷺ و آن کسانی که ایمان آورده‌اند مناسب نیست که برای مشرکین و خویشاوندان مشرک خود را از خداوند طلب آمرزش کنند بعد از آنکه آنان اهل دوزخ شناخته شدند».

فواید جواب عطسه

در پاسخ دادن عطسه فواید زیادی است از جمله:

- ۱- ایجاد صفا و صمیمیت و جو مملو از محبت و مودت میان مسلمانان.
 - ۲- تأدیب عطسه‌زننده با شکستن غرور و تکبر و واداشتن او بر تواضع و فروتنی.
- چرا که در یادآوری رحمت الهی توجه به گناهی می‌شود که اکثر مکلفان از آن پاک نیستند.

لطیفه

امام ابوداود رحمته صاحب سنن در یک کشتی سوار بود صدای عطسه‌ای را از ساحل دریا شنید که بر آن «الحمد لله» گفته شد، یک قایق کوچکی را به یک درهم کرایه کرد و پیش عطسه‌زننده رفت و جواب عطسه‌اش را داد و برگشت. هنگامی که از این کار او سؤال شد گفت: شاید او مستجاب‌الدعوة باشد و هنگامی که خوابید شنید که یک هفتی می‌گفت:

«یا أهل السفينة إن أبا داود اشترى الجنة من الله بدرهم»^۱

ای اهل کشتی ابوداود بهشت را در قبال یک درهم از خداوند خرید.

۱- حافظ ابن حجر در فتح‌الباری اسناد این حدیث را جید و خوب دانسته و ابن‌عبدالبر، ۶۲۶/۱۰ نیز آن را تخریج کرده است.

عطسه‌زننده در پاسخ جواب‌دهنده چه بگوید

هنگامی که شخصی عطسه می‌زند و الحمد لله می‌گوید و حاضرین در جلسه و شنوندگان عطسه جواب «الحمد لله» او را با «یرحمک الله» دادند بهتر آن است که عطسه‌زننده با یکی از دعاهای مذکوره ذیل پاسخ جواب‌دهندگان را بدهد و روش سنت این است: که هر دفعه که می‌خواهد جواب، پاسخ‌دهندگان را بدهد گاهی با این الفاظ و گاهی با الفاظ دیگری جواب بدهد (تا اینکه به همه احادیث رسول اکرم ﷺ در این مورد عمل شده باشد) که عبارتند از:

۱- بهتر است که عطسه‌زننده پاسخ، جواب‌دهندگان را با «یهدیکم الله ویصلح بالکم» بدهد.

چون که حضرت علی علیه السلام از نبی اکرم صلی الله علیه و آله روایت کرده‌اند که ایشان فرمودند: «إذا عطس أحدکم فلیقل: الحمد لله علی کل حال ولیقل له من عنده: یرحمک الله ویرد علیهم: یهدیکم الله ویصلح بالکم».

۲- یا اینکه عطسه‌زننده در پاسخ جواب‌دهندگان «یغفر الله لنا ولکم» بگوید. از حضرت سالم بن عبید روایت شده است که می‌گوید: من همراه یک گروهی در سفر بودم، یکی عطسه زد و گفت: «السلام علیکم» و حضرت سالم بن عبید در جوابش گفت: «علیک وعلی أمک» سلام بر تو و بر مادرت و مرد ناراحت شد (من به او سلام دادم و او اسم مادرم را گرفت) حضرت سالم گفت: من چیزی نگفتم به جز آنچه که از رسول خدا صلی الله علیه و آله شنیدم روزی مردی نزد رسول اکرم صلی الله علیه و آله عطسه زد و «السلام علیکم» گفت. رسول اکرم صلی الله علیه و آله در جوابش فرمود «علیک وعلی أمک» رسول اکرم صلی الله علیه و آله گفت: هر گاه یکی از

شما عطسه زد «الحمد لله رب العالمین» بگوید و شنونده آن «یرحمک الله» بگوید و عطسه‌زننده در پاسخ، جواب‌دهنده «یغفر الله لنا ولكم»^۱ بگوید.

۳- یا اینکه «یغفر الله ولكم» بگوید.

از حضرت ابن مسعود رضی الله عنه روایت شده است که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود:
«إذا عطس أحدکم فلیقل: الحمد لله رب العالمین ویقال له: یرحمک الله ولیقل: یغفر الله لکم»^۲.

هنگامی که یکی از شما عطسه زد «الحمد لله رب العالمین» بگوید و آن کسانی که عطسه‌اش را شنیده‌اند «یرحمک الله» بگویند و عطسه‌زننده در جواب پاسخ‌دهنده «یغفر الله لکم» بگوید.

۴- یا اینکه در جواب آن‌ها «یرحمنا الله وایاکم ویغفر الله لنا ولكم» بگوید.

حضرت نافع از حضرت ابن عمر رضی الله عنهما روایت کرده‌اند: «هنگامی که شخصی عطسه می‌زند و برای او «یرحمک الله» گفته شود و خود عطسه‌زننده در پاسخ به جواب او «یرحمنا الله وایاکم ویغفر الله لنا ولكم» بگوید»^۳.

۵- یا اینکه در جواب آن‌ها «عافانا الله وایاکم من النار، یرحمک الله» گفته شود.

حضرت ابن جمره رضی الله عنه می‌فرمایند من از حضرت ابن عباس رضی الله عنهما شنیدم که می‌گفت: «إذا شمت یقول: عافانا الله وایاکم من النار، یرحمک الله»^۱.

۱- تخریج آن قبلاً گذشت.

۲- تخریج آن قبلاً گذشت.

۳- امام مالک در موطأ در کتاب الاستئذان، باب التشمیت فی العطاس، ص ۵۹۸، شماره ۵ تخریج کرده‌اند و در الأثر از این حدیث سکوت شده و حافظ در الفتح، ۶۲۴/۱۰ اسناد آن را صحیح دانسته‌اند.

هنگامی که عطسه شخصی جواب داده شد، عطسه‌زننده در جوابش «عافانا الله وإياکم من النار، یرحمکم الله» بگوید.

۶- یا اینکه «یرحمنا الله وإیاکم» بگوید.

از حضرت ابن مسعود رضی الله عنه روایت شده که فرمودند: «یرحمنا الله وإیاکم»^۲ بگوید.

چه کسی مستحق جواب دادن نیست

هر شخصی که عطسه زد و «الحمد لله» گفت جواب دادن وی با «یرحمک الله» واجب است به جز شش نفر که عطسه آن‌ها جواب داده نمی‌شود که عبارتند از:

۱- کسی که عطسه زد و «الحمد لله» نگفت عطسه‌اش جواب داده نمی‌شود چنانچه قبلاً ذکر شد.

۲- زمانی که شخصی بیشتر از سه مرتبه عطسه زد، عطسه‌اش جواب داده نمی‌شود، زیرا که این شخص سرما خورده است.

از حضرت ابوهریره رضی الله عنه روایت شده است که می‌گوید: من از رسول خدا صلی الله علیه و آله شنیدم که فرمود: زمانی که یکی از شما عطسه زد باید همنشین‌اش جواب عطسه او را بدهد و اگر از سه بار بیشتر عطسه زد پس او سرما خورده است و بیشتر از سه عطسه پاسخ داده نمی‌شود.

سلمه بن اکوع از رسول خدا صلی الله علیه و آله شنید که مردی نزد پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله عطسه زد دیگری زد و رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمودند: مرد سرما خورده است و بعضی دیگر از علما گفته‌اند که اگر بیشتر از سه بار عطسه زد باز هم جواب داده می‌شود آن دسته از علما که قایل به جواز پاسخ دادن عطسه بعد از سه بار هستند نزد آن‌ها دلیل قابل اعتمادی وجود ندارد و

۱- امام بخاری این حدیث را در الأدب المفرد، باب کیف تشمت من سمع العطسة، ۳۸۶/۲، شماره ۹۲۹ تخریج کرده‌اند و حافظ ابن حجر در فتح الباری، ۶۲۴/۱۰ اسناد آن را صحیح دانسته‌اند.

۲- حافظ ابن حجر در فتح الباری گفته این حدیث را طبری از ابن مسعود روایت کرده و ابن ابی شیبہ از ابن عمر تخریج کرده‌اند.

حدیث «یثمت العاطس ثلاثا فإن زاد فإن شئت فثمته وإن شئت فكف»^۱ ضعیف است و انگهی این حدیث دستور به جواب دادن عطسه کسی که بیشتر از سه عطسه زده است را نمی‌دهد و همین طور هم گفتن «شفاک الله و عافاک» مشروع نیست و از رسول خدا ﷺ ثابت نیست.

۳- کسی که از جواب دادن عطسه بدش می‌آید و دوست ندارد کسی جواب عطسه‌اش را بدهد و اگر احساس خوف بشود که اگر ما جواب عطسه‌اش را بدهیم به ما ضرری برساند خداوند متعال می‌فرماید:

﴿مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِهِ إِلَّا مَنْ أُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيمَانِ وَلَكِنْ مَنْ شَرَحَ بِالْكُفْرِ صَدْرًا فَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ مِّنَ اللَّهِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾ [النحل: ۱۰۶].

«کسی که کافر شد بعد از ایمان آوردنش و نه اینکه از روی اجبار کافر شود بلکه با اختیار و رغبت دلش آکنده به کفر گشت پس برای آن‌ها خشم و غضب خداوند و عذاب جهنم است».

و اگر هیچ نوع خطری از جانب آن شخص او را تهدید نمی‌کرد و احتمال خوف و ضرر نبود به خاطر اتباع از سنت جواب عطسه‌اش را بدهد تا این عمل او مخالفتی با شخص متکبر، بر اقدام متکبرانه‌اش در جهت شکستن غرورش باشد، از این رو که لفظ «تشمیت» (پاسخ عطسه) دعای رحمت است و این نوع دعا شایسته شخص مسلمان است فرقی نمی‌کند که چه کسی باشد.^۲

۴- هنگامی که شخصی عطسه زد و «الحمد لله» گفت و امام در حال خواندن خطبه بود در این صورت به عطسه‌اش پاسخ داده نمی‌شود چون که سکوت در حین قرائت خطبه «واجب» است.

۱- این حدیث را امام ترمذی و علامه آلبانی ضعیف قرار داده‌اند در ضعیف جامع، ص ۹۳۳، شماره ۶۴۲۹.

۲- نگاه به فتح الباری، ۱۰/۶۲۲.

حضرت ابوهریره رضی الله عنه از رسول خدا صلی الله علیه و آله روایت کرده راست که فرمودند:

«إذا قلت لصاحبك انصت يوم الجمعة والإمام يخطب فقد لغوت»^۱.

هر گاه در روز جمعه که امام خطبه می خواند و تو به دوست و کناریات گفتی ساکت باش دچار لغو (کار نادرست) شده‌ای.

به جز در صورتی که خطیب لحظه‌ای درنگ کند تا جواب عطسه‌اش داده شود مانعی وجود ندارد و همچنین که در حین خواندن نماز فرض یا نفل عطسه زد و الحمد لله گفت عطسه جواب داده نمی‌شود چون که از حضرت معاویه بن حکم السلمی روایت شده است: روزی من همراه رسول خدا صلی الله علیه و آله نماز می‌خواندم که مردی عطسه زد و من «یرحمک الله» گفتم و اطرافیان شروع کردن به اشاره کردن و چشم غره دادن و من گفتم: مادرانتان به عزایتان بنشینند چرا، این طور نگاه می‌کنید و بعد شروع به زدن دست‌هایشان بر ران‌هایشان کردند، وقتی دیم که مرا امر به سکوت می‌کنند من هم ساکت شدم هنگامی که رسول خدا صلی الله علیه و آله نماز خواندند (پدر و مادرم فدایشان باد من معلم و آموزگاری را بهتر از ایشان ندیدم نه قبل از او نه بعد از او، قسم به خدا نه بر سرم فریاد کشید و مرا نزد و تویخ هم نکرد) فرمود: این نماز است و در حین خواندن آن شایسته و مناسب نیست که در آن از حرف‌های مردم گفته شود چرا که نماز نام تسبیح و تکبیر و خواندن قرآن است. ۵- کسی که عطسه زد و شخص دیگر در حالتی بود که در آن حال ذکر خدا و تسبیح برایش ممنوع است مانند توالی و غیره ... همچنان که «الحمد لله» گفتن در این صورت درست نیست جواب حمد را دادن نیز درست نیست چون که از ذکر در این حالت و صورت نهی شده است.

والحمد لله على التمام

و صلى الله على نبينا محمد

۱- بخاری، کتاب الصلاة، باب تحريم الكلام فى الصلاة و نسخ ماكان من أبحاثه، ۷۰/۲-۷۱.